

פרק ה: מערכת החינוך החרדית והשכלת נשים יוצאות

מערכת החינוך החרדית לבנות מורכבת משלושה שלבים: חינוך יסודי (א'-ח'), תיכון (ט'-י"ב) וסמינר (י"ג-י"ד), כאשר התיכונים נבדלים זה מזה בסוג התעודה שהם מעניקים - בגרות מלאה, תעודת סאלד ("חוצים"), או תעודת סיום פנימית. המחקר הנוכחי מצא כי שיעור בעלות השכלה העל-תיכונית בקרב היוצאות נמוך משמעותית בהשוואה לנשים חרדיות ולא-חרדיות. הפער נובע בעיקר מכך שרבות מהיוצאות מסיימות את לימודיהן במערכת החינוך החרדית ללא תעודת בגרות ואינן ממשיכות ללימודי סמינר המעניקים תעודה על-תיכונית. ייתכן שהיעדר תמיכה כלכלית ייעודית ומחסור במסגרות לימוד מותאמות מקשים על היוצאות להשלים פערי השכלה ולהשתלב בתעסוקה איכותית.

3 נתיבים במערכת החינוך החרדית העל-יסודית לבנות

1 רוב הבנות תעודת סאלד או בגרות חלקית

1

2 כרבע מהבנות תעודת בגרות מלאה

2

3 מיעוט מהבנות תעודת סיום תיכון בלבד

3

24% מהיוצאות למדו לתעודה על-תיכונית לעומת 63% מהחרדיות מבית

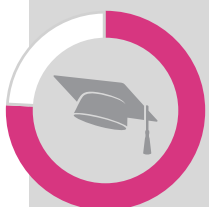

לאחר התיכון רוב הבנות החרדיות לומדות לתעודה על-תיכונית

32% מהיוצאות למדו בקורסים להכשרות מקצועיות חרדיות מבית 16%

46% מהיוצאות הן בעלות תואר אקדמי או תעודה על-תיכונית חרדיות מבית 68%, לא-חרדיות 63%

76% נשים שיצאו ללא ילדים בעלות השכלה על-תיכונית או סטודנטיות כיום

61% נשים שיצאו עם ילדים בעלות השכלה על-תיכונית או סטודנטיות כיום

כתבו: שני קפלן ואדר אניסמן

קבוצות ומקורות נתונים

קבוצות

קבוצות הניתוח מסווגות על בסיס השתייכות כיום (חרדיות כיום או לא) מול השתייכות בעבר (האם הן מרקע חרדי או לא).

קבוצות משנה

יוצאות (חרדיות לשעבר): בעלות רקע חרדי שאינן חרדיות כיום - קיצור ליוצאות החברה החרדית.
חרדיות מבית: בעלות רקע חרדי שהן חרדיות כיום - קיצור לחרדיות מבית חרדי.
מצטרפות ("מתחרדות"): בעלות רקע לא חרדי שהן חרדיות כיום - קיצור למצטרפות לחברה החרדית.
לא-חרדיות: בעלות רקע לא חרדי שאינן חרדיות כיום - קיצור ליהודיות לא חרדיות.

מקורות נתונים ושיטות זיהוי (*)

הסקר החברתי של הלמ"ס - לשנים 2007-2012 וכן 2017-2023, נשים יהודיות בנות 20-64. זיהוי רקע חרדי: גדלה (בגיל 15) במשפחה חרדית לפי הגדרה עצמית (משתנה זה אינו זמין בנתונים לפני שנת 2007 ובשנים 2013-2016); זיהוי חרדית כיום: לפי הגדרה עצמית.
סקר ההשתלבות - סקר מקוון שהפיץ ארגון "יוצאים לשינוי" בחודשים מרץ-אפריל 2024 בקרב יוצאות (בעלות רקע חרדי שאינן חרדיות כיום, לפי הגדרה עצמית) בנות 18 ומעלה.
(*) עוד על מקורות הנתונים ראו בנספח המקוון.

ה-1 מבוא

בשל מאפייניהם הדמוגרפיים של החרדים בישראל, גם מערכת החינוך החרדית גדלה במהירות: אך שהחברה החרדית היא כ-12% מכלל אוכלוסיית ישראל, התלמידים במוסדות החינוך החרדיים הם כחמישית מכלל התלמידים במערכת החינוך.¹ מאפייניה של מערכת חינוך זו משפיעים אפוא על יותר ויותר תלמידים, בכללם אלו שבחרו לעזוב את החברה החרדית בבגרותם. המחקר הנוכחי מתמקד בקבוצה מסוימת מהם - יוצאות החברה החרדית.

בכל האמור בהשכלה בוגרות החינוך החרדי אינן עשויות מקשה אחת, וטיב ההשכלה והתעודה שברשותן נגזרים מסוג המוסד שלמדו בו ומהשלב שבו עזבו את מערכת החינוך. ככל הידוע, רוב הבנות במערכת החינוך החרדית לומדות לימודי ליבה בהיקף דומה למערכת החינוך הממלכתית, עם זאת רק כרבע מהן זכאיות לתעודת בגרות, ודבר זה עלול להשפיע על אפשרויות התעסוקה שלהן כבגרות.

אך שיעורי התעסוקה של נשים חרדיות דומים לאלו של נשים לא-חרדיות, היקף המשרה שלהן, איכות המשרה והשכר שלהן נמוכים יחסית (אקסלרד וקלישר, 2023). מקורם של הבדלים אלה בהעדפתן של הנשים החרדיות להשתלב בסביבת עבודה מותאמת תרבותית, אבל גם בחסמים להמשיך ללימודים אקדמיים, כגון חוסר בתעודת בגרות.

ככלל המחקר על רכישת השכלה על-תיכונית בקרב בעלי רקע חרדי מתמקד בעיקר בגברים בשל הפערים בלימודי הליבה וההנחה שחסי הידע והמימוניות אינם רלוונטיים לנשים. עם זאת בשנים האחרונות בוצעו גם כמה מחקרים שהתמקדו בנשים חרדיות (למשל דגן-בוזגלו ואחרות, 2021; אקסלרד וקלישר, 2023), ובחנו את השתלבותן באקדמיה ובשוק התעסוקה ואת החסמים הייחודיים להן.

אבל למרות שאופייה של מערכת החינוך החרדית לבנות משפיע על כלל הנשים מרקע חרדי, בין היתר אלה שבחרו לעזוב אותה, למיטב ידיעתנו עד היום טרם בוצע מחקר כמותי על נשים אלה (יוצאות) - הן בהיבט של תעסוקה והן בהיבט של השכלה גבוהה, למעט הנתונים בדבר השכלה גבוהה המתפרסמים בשנתון זה זו השנה השלישית. נתונים אלה מצביעים על השתלבות נמוכה של יוצאות בהשכלה על-תיכונית הן בהשוואה ללא-חרדיות, והן בהשוואה לחרדיות מרקע חרדי (חרדיות מבית), ממצא שיכול ללמד על הקושי של נשים יוצאות לרכוש השכלה על-תיכונית.

פרק זה בוחן באמצעות שילוב של נתוני הסקר החברתי של הלמ"ס ונתוני סקר של יוצאים לשינוי משנת 2024 (להלן: "סקר ההשתלבות") את מידת הרכישה של השכלה על-תיכונית בקרב נשים יוצאות, ואת הקשר בין מאפייני מערכת החינוך החרדית והשלב שהיוצאות עזבו אותה ובין שיעור ההשתלבות הנמוך בהשכלה על-תיכונית, שבתורה עלולה להשפיע על עתידן. חלק ניכר מהפרק מתמקד בהשכלה על-תיכונית לא אקדמית, שהמידע עליה זמין רק עד שנת 2019, ולכן חלק מהניתוחים מבוצעים רק עד שנה זו.²

הנתונים שיוצגו מלמדים, בדומה לנתונים קודמים, כי שיעור היוצאות בעלות השכלה על-תיכונית נמוך בהשוואה לנשים חרדיות ולא-חרדיות. מקור אפשרי לפער הוא בנשים יוצאות רבות שעזבו את מערכת החינוך החרדית ללא תעודת בגרות, המאפשרת השתלבות בהשכלה גבוהה; וללא תעודה על-תיכונית, המאפשרת השתלבות בתעסוקה איכותית יותר. מצב זה נובע הן ממאפייני מערכת החינוך החרדית שלמדו בה והן מהשלב שעזבו אותה.

זאת ועוד, אף שמדינת ישראל משקיעה משאבים כדי לשלב נשים בוגרות החינוך החרדי בתעסוקה איכותית, המימון הממשלתי הייעודי נעשה דרך סבסוד הלימודים בכיתות י"ג-י"ד - סמינר (אלמו-קפיטל, 2020). נשים בוגרות החינוך החרדי זכאיות בנוסף למימון לימודים דרך מסלול השוברים של מה"ט, אך מסלול זה מיועד לאוכלוסיות רבות, והתחרות בו גבוהה. כך היוצאות נופלות בין הכיסאות: חלקן הגדול עוזבות את מערכת החינוך החרדית ללא תעודה על-תיכונית המאפשרת להן להשתלב בהשכלה גבוהה או בתעסוקה איכותית, והסיוע הכלכלי העומד לרשותן במטרה להשלים את פערי ההשכלה - נמוך יותר.

1. כיום לומדים כ-390,000 תלמידים בחינוך שבפיקוח חרדי והם מהווים כ-20% מכלל התלמידים במערכת החינוך (רגב ומילצקי, 2024).

2. נוסח השאלה: "האם למדת בבית ספר על-תיכוני לא במסלול אקדמי, כגון כיתות י"ג וי"ד, בי"ס לטכנאים והנדסאים, מוסד להכשרת מורות וגנות, בי"ס לאחיות?" בשנים 2017-2018 נוספה הדוגמה של כיתות י"ג וי"ד. השאלה נותחה לשנים 2007-2013, ולאחר מכן לשנים 2016-2019. לאחר שנה זו השאלה לא נשאלה בסקר החברתי.

בסעיף ה-2 מוצגת סקירה של מערכת החינוך החרדית לבנות; סעיף ה-3 מציג את נתוני הסקר החברתי על השכלת נשים ואת הפערים בין נשים יוצאות לנשים לא-חרדיות וחרדיות מבית. בעזרת נתונים מסקר ההשתלבות מוצעים הסברים אפשריים לפערים אלו. סעיף ה-4 מתווה את הקשר בין השלב שבו היוצאות עוזבות את מערכת החינוך החרדית ובין השתלבותן בהשכלה גבוהה, ומציג נתונים ראשוניים על נשים שעוזבות את החברה החרדית לאחר נישואין. סעיף ה-5 מסכם את הפרק.

ה-2 מערכת החינוך החרדית לבנות

ה-2.1 מבנה מערכת החינוך: רקע

מערכת החינוך החרדית היא מערכת מופרדת מגדרית, כשכלל מגדר בה דגשים שונים.³ מערכת החינוך של הבנות כוללת שני שלבי חינוך: החינוך היסודי - שנמשך שמונה שנים (א'-ח'); והחינוך העל-יסודי - שנמשך שש שנים: ארבע שנים בתיכון (ט'-י"ב) ושנתיים של חינוך על-תיכוני במסגרת סמינר חרדי ("ג-י"ד), המכוונות ללימודי תעודה על-תיכונית.

המקצועות הנלמדים במערכת החינוך החרדי לבנות דומים לנלמד במערכת הכללית, אך לרוב הן אינן נבחנות בבגרות מלאה (בארט, שפיגל ומלאך, 2020), ולעיתים רמת הלימודים נמוכה בהשוואה לזו שבחינוך הממלכתי והממלכתי-דתי (בנק ישראל, 2021).

ראשית נתאר את המבנה של מערכת החינוך החרדי ואת סוגי הפיקוח הקיימים עליה, לאחר מכן תובא סקירה של סוגי תעודות סיום התיכון המוענקות לנשים - בעיקר תעודות בגרות ותעודות סאלד. החלק האחרון יעסוק במסגרות חינוך על-תיכוני - בעיקר סמינרים למורות והכשרת מה"ט.

בתי הספר בפיקוח החרדי

מערכת החינוך בישראל מורכבת משלושה זרמים, כל אחד בפיקוח שונה: הפיקוח הממלכתי - האחראי על בתי הספר הממלכתיים במגזר היהודי והערבי; הפיקוח הממלכתי-דתי - האחראי על בתי ספר במגזר היהודי-דתי; והפיקוח החרדי - החל מ-2014 תחת "המחוז החרדי". הפיקוח אחראי לייצג את משרד החינוך מול מוסדות החינוך, והוא הגורם המקשר בין המוסד החינוכי, הרשות המקומית ומשרד החינוך. עוד באחריותו של הפיקוח להעריך את המוסד החינוכי, לסייע למנהל ולטפל בפניות בנוגע למוסד (מבקר המדינה, 2017).

רוב בתי הספר בפיקוח חרדי הם פרטיים ושייכים למעמד המשפטי "מוכר שאינו רשמי" (מוכש"ר). בתי ספר אלה מחויבים להיקף נמוך יותר של לימודי ליבה בהשוואה לבתי ספר ממלכתיים, ומתוקצבים בהתאם.⁴ רוב בתי הספר במעמד זה משתייכים לשתי רשתות החינוך החרדיות הפרטיות: רשת החינוך העצמאי - המזוהה עם יהדות התורה; ורשת בני יוסף (לשעבר מעיין החינוך התורני) - המזוהה עם ש"ס. נציין כי אף ששתי הרשתות האלה הם במעמד מוכש"ר, הם מתוקצבים ב-100%, בדומה לבתי הספר הרשמיים. מוסדות החינוך האחרים הם במעמד משפטי "פטור", והם מחויבים לכמחצית מלימודי ליבה בלבד וגם מתוקצבים בהתאם.

רוב בתי הספר החרדיים אינם ממלכתיים, אלא פרטיים או פרטיים למחצה.

בשנת 2014 שונה מודל הפיקוח על בתי הספר חרדיים, ובמשרד החינוך הוקם המחוז החרדי, הכולל את כלל בתי הספר החרדיים המוכרים על ידי משרד החינוך (בארט, שפיגל ומלאך, 2020), ואולם כפועל המחוז החרדי מתקשה לפקח על בתי הספר בשל חוסר שיתוף פעולה עם המפקחים (פרידמן, 2021; שהינו קסלר, 2024). במקביל להקמת

ב-2014 הוקם לראשונה חינוך ממלכתי-חרדי (ממ"ח)

המחוז החרדי נפתח לראשונה גם זרם רשמי ממלכתי-חרדי (ממ"ח), המקביל לחינוך הממלכתי והממלכתי-דתי ובו נלמדים לימודי ליבה בהיקף מלא. עם זאת, עשור לאחר הקמת זרם זה כלולים בו רק בתי ספר יסודיים, ורק כ-4% מהתלמידות החרדיות לומדות בהם (רגב ומילצקי, 2024).

3. המסלול של הבנים אחיד ברובו ועיקרו לימודי קודש, כשבחינוך היסודי (כיתות א'-ח') משולבים גם מעט לימודי ליבה, ובמסגרות העל-יסודיות (ישיבה קטנה) - לימודי קודש בלבד (דויטש, שנפלד ותירוש, 2024).

4. בתי הספר של ש"ס והחינוך העצמאי מתוקצבים ב-100%, בדומה לבתי ספר רשמיים, למרות שהם במעמד משפטי מוכר שאינו רשמי (מוכש"ר).

לצד בתי הספר המוכרים, המצויים בפיקוח המחוז החרדי במשרד החינוך, פועלים במגזר החרדי בתי ספר פרטיים של הקהילות החרדיות האנטי-ציוניות, שאינם קשורים למדינה כלל וגם המידע עליהם מצומצם במיוחד, וכן בתי ספר תיכוניים תחת הפיקוח הממלכתי-דתי.

ה-2.2 החינוך התיכוני

החינוך העל יסודי לבנות חרדיות מורכב משני שלבים: תיכון (ט-יב) ולימודי סמינר (יג-יד)

אף שכל מוסדות הלימוד העל-יסודיים לבנות מכונים לרוב "סמינר", למעשה מדובר בשני שלבים: לימודי תיכון (כיתות ט'-י"ב) ולימודים בסמינר (כיתות י"ג-י"ד). סעיף זה מתמקד בתיכון ובסעיף הבא נפרט על הלימודים בסמינר. כ-80% מהתלמידות בחינוך העל-יסודי לומדות בשתי הרשתות הגדולות, מיעוטן בבתי ספר בבעלות פרטית, ומיעוט קטן יותר בחינוך הממלכתי-דתי (בעיקר תיכוניים לבנות של חסידות חב"ד וצאנז) (בארט, שפיגל ומלאך, 2020).

את מסלולי הלימוד בתיכון ניתן לחלק לשלושה סוגים בהתאם לסוג התעודה המוקנית בהם: תעודת בגרות מלאה, תעודת סאלד ("חוצים"), ובתי ספר ללא תעודות חיצוניות, בכללם בתי ספר שאינם מוכרים כלל על ידי משרד החינוך.

מרבית בוגרות החינוך החרדי אינן זכאיות לתעודת בגרות

בתי ספר המקנים תעודת בגרות מלאה: תעודות בגרות היא התעודה הניתנת על ידי משרד החינוך בהתאם לתוכנית הלימודים האחידה המאושרת על ידי המשרד. בשנת 2023 כ-25% מהבנות הלומדות בפיקוח החרדי היו זכאיות לתעודת בגרות (כהנר ומלאך, 2023). אף שהנתונים אינם ברורים, ההערכה היא ששיעור גבוה מהתלמידות הלומדות במוסדות המגישים לבגרות מלאה מגיעות ממשפחות מ"הפריפריה החרדית"⁵ או לחלופין ממשפחות עם מודעות גבוהה לחשיבות ההשכלה. כך למשל שיעור הבנות הלומדות בבתי ספר בפיקוח חרדי וניגשות לבחינות הבגרות נמוך בערים חרדיות סגורות והולך ועולה ככל שהן לומדות במוסדות שנמצאים בפריפריה הגיאוגרפית ובערים מעורבות.⁶

רוב התיכוניים החרדים מגישים למבחנים לקראת תעודת סאלד (חוץ) השקולה ל-11 יחידות בגרות

בתי ספר המקנים תעודת סאלד: מבחני סאלד ("חוצים") הם מבחנים סטנדרטיים שנכתבים במיוחד לתיכוניים לבנות ומשמשים כתחליף לבחינות הבגרות באישור הרבנים החרדים. משרד החינוך מכיר בתעודת סאלד כשוות ערך ל-11 יחידות לימוד (בארט, שפיגל ומלאך, 2020). אף שתעודות אלו אינן מאפשרות קבלה לאקדמיה ללא השלמות, הן מאפשרות לימודי המשך בסמינרים החרדיים, לקראת תעודת הוראה או תעודת הנדסאית במסגרת מה"ט. רוב התלמידות החרדיות לומדות בתיכוניים שבהם מקובלת תעודת סאלד, וחלקן נבחנות גם בבחינות בגרות בהיקף חלקי. לא ידוע מה שיעור הזכאיות לתעודת סאלד, אך ככל הנראה מדובר בשיעור גבוה מתוך כלל הבנות בוגרות החינוך החרדי, וככל הנראה קיימים בתי ספר שמגישים תלמידות הן לבחינות הבגרות והן לתעודות סאלד.

בתי ספר שמרניים ללא תעודות חיצוניות: שיעור קטן מהתלמידות אינן לומדות לתעודה חיצונית כלל. תלמידות אלו לומדות בתיכוניים המיועדים לתלמידות מקהילות שמרניות במיוחד שבהם אין בחינות סטנדרטיות. פעמים רבות בתי ספר אלו כלל אינם רשומים במשרד החינוך, ולעתים לימודי הליבה בהם ברמה נמוכה יותר.⁷

לסיכום, עם סיום בית הספר התיכון כרבע מהבנות החרדיות זכאיות לתעודת בגרות, יותר מ-40% נבחנות בבחינת בגרות אחת לפחות אך אינן זכאיות לתעודת בגרות, וכשליש מהן אינן נבחנות באף בחינת בגרות. לא ידוע כמה מהבנות החרדיות זכאיות לתעודת סאלד, וכמה מהן לומדות בבתי ספר המזכים בתעודת סיום בלבד, ללא תעודה חיצונית.

5. כאמור במורגנשטרן, גל ואלימלך (2017), המונח מתייחס למידת הפתיחות אל מול השמרנות בקרב קהילות חרדיות שונות, ולא לפריפריה הגיאוגרפית.

6. כך למשל בנתניה, בחיפה, ברחובות ובפתח תקווה - התיכוניים החרדיים מגישים לבגרות מלאה (ראו גל, מורגנשטרן ואלימלך, 2017).

7. מספרן המדויק של הבנות הלומדות במוסדות אלו אינו ידוע, אך מנתונים מנהליים עולה כי בשנת 2021 כ-4,500 בני נוער (בנים ובנות בני 13-18) לא היו רשומים בעבר באף מסגרת חינוכית מוכרת (ויניגר, 2022), וסביר להניח שחלקם הגדול משתייכים לבתי ספר חרדיים אלו.

ה-2.3 חינוך על-תיכוני

לאחר סיום התיכון רוב הבנות החרדיות ממשיכות לכיתות י"ג-י"ד (סמינר). אך שרוב בוגרות התיכונים החרדיים אינן זכאיות לתעודת בגרות, הן יכולות להתקבל ללימודים בסמינר חרדי ללא תעודה זו, בניגוד ללימודים אקדמיים.

הסמינר מעניק תעודה על-תיכונית המאפשרת השתלבות בתעסוקה

בסוף המסלול הן מקבלות תעודה על-תיכונית מוכרת כגון תעודת מורה בכירה מטעם משרד החינוך, תעודת הנדסאית מטעם מה"ט (המכון הממשלתי להכשרה בטכנולוגיה ומדע), או תעודה מקצועית אחרת, המאפשרות השתלבות בתעסוקה. בשנים האחרונות שיעור הנשים המקבלות תעודות טכנולוגיות בסבסוד מה"ט נמצא במגמת עלייה בהשוואה לשיעור הנשים המקבלות תעודה הוראה (אקסלרד וקלישר, 2023). קיימים גם כמה סמינרים שמשתייכים לקוטב המודרני של החרדיות והלימודים בהם מקנים תואר אקדמי. עם זאת יש בנות שאינן ממשיכות ללימודי סמינר. רובן משתייכות לקהילות שמרניות במיוחד, שבהן לא מקובלת השכלה על-תיכונית לנשים; או לקהילות מודרניות במיוחד, המעדיפות השכלה אקדמית.

במהלך השנים חלו שינויים במיקוד הלימודים בחינוך העל-יסודי לבנות, ותוכני הלימוד והתעודות הניתנות להן השתנו בשל צרכים חברתיים ואילוצים קהילתיים גם יחד. כך, עם הזמן הפכו מוסדות החינוך העל-יסודי, בעיקר הרכיב העל-תיכוני שבהם, בסיס להכשרה מקצועית לנשים ולפיתוח שוק התעסוקה החרדי הנשי (ריימן, 2017). בהתאם לכך, כיום עיקר ההשקעה של המדינה בשילוב נשים חרדיות בתעסוקה היא בסבסוד הלימודים בסמינר (כיתות י"ג-י"ד) דרך משרד החינוך או מה"ט.

ה-2.4 מערכת החינוך החרדית לבנות - סיכום

טבלה ה-1 מתארת את מערכת החינוך החרדית לבנות ואת מגוון האפשרויות בה הנוגעות לטיב ההשכלה וכן את המעמד המשפטי של בתי הספר.

טבלה ה-1: מבנה מערכת החינוך החרדית לבנות			
מספר	מבחנים חיצוניים ⁸	מעמד משפטי	כיתות
1	מבחן ארצי בשפת אם (מחליף מיצ"ב) - ללא רשת החינוך העצמאי (ויניגר, 2024)	ממלכתית-חרדי (משנת 2014) רשתות החינוך (מוכש"ר) בתי ספר פרטיים שאינם ברשתות החינוך (מוכש"ר) מוסדות פטור ממלכתית-דתי (חב"ד וצאנז)	א-ח
2	מבחן PISA ⁹ מבחני סאלד ("חוצים") בגרות חלקית בגרות מלאה	רשתות החינוך - מוכר שאינו רשמי (מוכש"ר) בתי ספר פרטיים שאינם ברשתות החינוך (מוכש"ר) ממלכתית-דתי (חב"ד וצאנז)	ט'-י"ב
3	תעודת הוראה תעודת הנדסאית (מה"ט) הכשרות נוספות	תקצוב משרד החינוך תקצוב מה"ט	י"ג-י"ד

במערכת חינוך זו, המשותפת לכלל הנשים מרקע חרדי, לומדות גם הנשים שיוצאות או עתידות לצאת מהחברה החרדית. בחלק הבא נבחן את מאפייני השכלת היוצאות בהשוואה לשתי קבוצות המשנה הרלוונטיות לנושא זה: חרדיות מבית ולא-חרדיות. נשווה בין מדדי השכלה על-תיכונית בין יוצאות ונשים חרדיות מבית.

8. על המבחנים החיצוניים ראו לעיל, סעיף ה-2.2.

9. מבחן פיז"ה הוא מבחן בינלאומי שמתקיים אחת לשלוש שנים ובודק אוריינות קריאה, אוריינות מתמטית ואוריינות מדעים בקרב תלמידים בני 15.

ה-3 השכלת נשים יוצאות

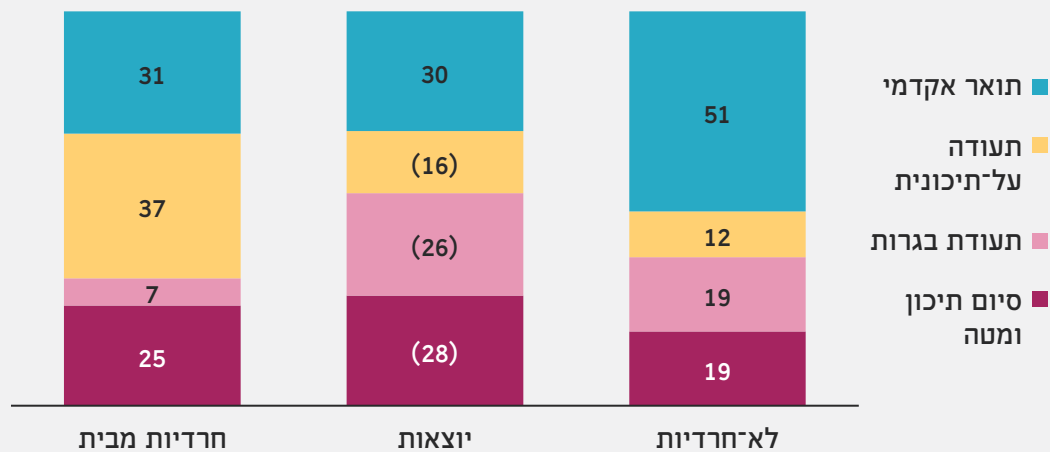
ה-3.1 השוואה בין קבוצות המשנה

כאמור בסעיף הקודם, בין בתי הספר החרדיים והתעודה שהם מעניקים יש שונות רבה. נוסף על שונות זו, יוצאות החברה החרדית עוזבות את מערכת החינוך החרדית בשלבים שונים: חלקן עוזבות לאחר סיום התיכון כשבידיהן תעודת בגרות, סאלד או תעודת סיום תיכון פנימית, וחלקן עוזבות לאחר סיום כיתות י"ג-י"ד, עם תעודה מקצועית מהסמינר. שיעור מסוים מתוכן אף עוזבות לפני סיום התיכון, ללא תעודה כלל.

מהנתונים המשווים את התפלגות התעודה הגבוהה ביותר בקבוצות המשנה (תרשים ה-1) עולה כי בשונה מחרדיות מבית, שליותר משליש מהן (37%) תעודה על-תיכונית, שיעור היוצאות שלהן תעודה זו קטן ביותר מחצי (16%), נתון שמשמעתו שרבות מהן עוזבות את מערכת החינוך החרדית לפני סיום לימודי הסמינר (כיתות י"ג-י"ד). עם זה, בקרב החרדיות מבית שיעור בעלות תעודת הבגרות כתעודה הגבוהה ביותר (7%) נמוך מזה שבקרב היוצאות (26%).

הגורם לפער זה עשוי להיות שילוב של שיעור עזיבה גבוה יותר בקרב בוגרות בתי ספר חרדיים שמגישים לבגרות מלאה, ושיעור גבוה של יוצאות שעוזבות את מוסדות החינוך החרדיים לפני תום לימודי הסמינר (כיתות י"ג-י"ד), המעניקים תעודת מקצוע, כך שתעודת בגרות היא התעודה הגבוהה שלהן. נזכיר כי ללימודים על-יסודיים בסמינר (בניגוד לאקדמיה) ניתן להמשיך גם ללא תעודת בגרות.

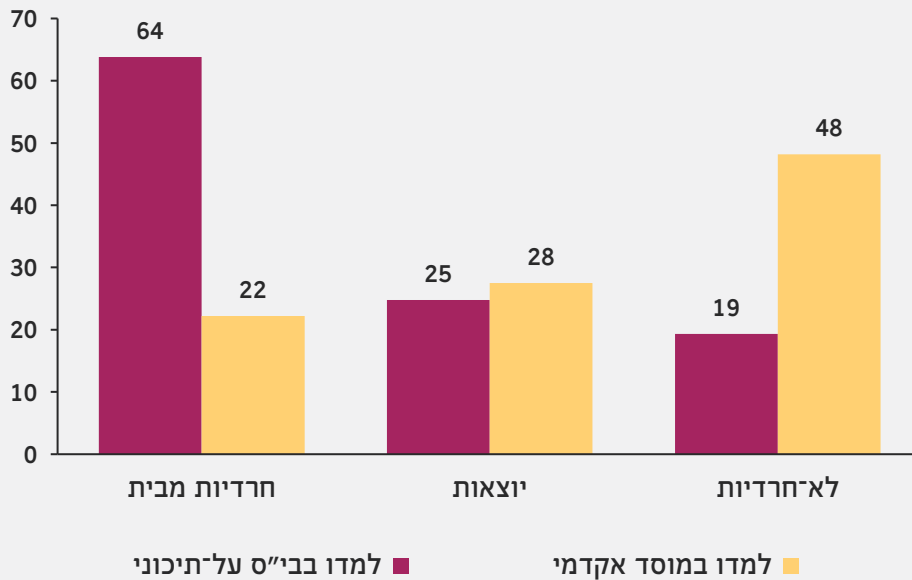
תרשים ה-1: התפלגות התעודה הגבוהה ביותר, בנות 25-64 - בחלוקה לקבוצות משנה (%)

בסוגריים - ערך בקטגוריה שטעות הדגימה היחסית בה היא בין 0.15 ל-0.3 (להרחבה ראו בנספח המקוון).
 מקור: נתוני הסקר החברתי לשנים 2017-2023, נשים יהודיות בנות 25-64. הנתונים אינם מסתכמים ל-100% בשל עיגול המספרים.

בקרב היוצאות עזיבת מערכת החינוך החרדית בכיתה י"ב בלי מעבר לסמינר היא תופעה שכיחה. כך, בניגוד לשני שלישים (64%) מהחרדיות מבית שלמדו אי פעם בבית ספר על-תיכוני שאינו אקדמי, בקרב היוצאות רק כרבע (25%) למדו במסגרת זו (תרשים ה-2).

תרשים ה-2: שיעור שלמדו במוסד אקדמי או על-תיכוני (אי פעם), בנות 20-64 - בחלוקה לקבוצות משנה

נתוני הסקר החברתי לשנים 2007-2012 וכן 2017-2019, יהודיות בנות 20-64. המשתנה "האם למד אי פעם בבי"ס על-תיכוני/ מוסד אקדמי" אינו זמין לאחר 2019. המשתנה "רמת דתיות הבית בגיל 15" אינו זמין בנתונים לפני שנת 2007 ובשנים 2013-2016.

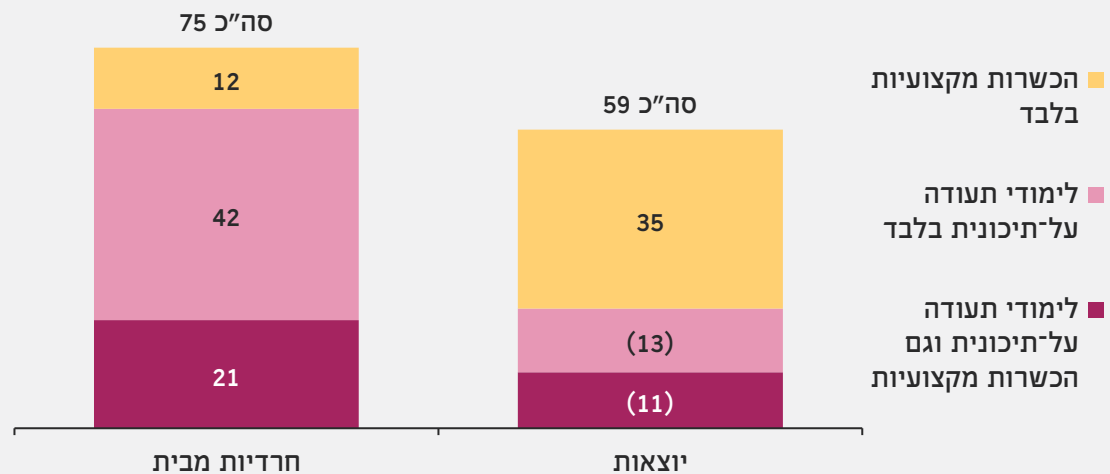
ניתוח הנתונים שהתקבלו בסקר ייעודי בקרב היוצאות (להלן "סקר ההשתלבות") העלה ש-59% מהמשיבות לא למדו בסמינר, נתון שמחזק את ההשערה כי שיעור גבוה מהיוצאות עוזבות את מערכת החינוך החרדית ללא לימודי סמינר.

יתרה מזאת, שיעור בעלות התואר האקדמי בקרב חרדיות מבית ויוצאות זהה (כ-30%), ונמוך במידה ניכרת מהשיעור בקרב הלא-חרדיות (51%) (תרשים ה-1). פער זה מתבטא גם בשיעור הנמוך של נשים שלמדו אי פעם במוסד אקדמי (תרשים ה-2): בניגוד ללא-חרדיות, שכמחצית (48%) מבנות 20-64 למדו בו, בקרב חרדיות מבית ויוצאות השיעור עומד על 22% ו-28% בהתאמה.

ואכן, נמצא כי היוצאות פונות לנתיבי השכלה שדורשים השקעה נמוכה יותר (תרשים ה-3): שיעור גבוה מהיוצאות שלמדו לימודים לא-אקדמיים (35%) למדו רק בקורסים להכשרה מקצועית שאורכים לרוב חודשים ספורים ועלותם בהתאם (כגון הנהלת חשבונות, תכנות ונגרות), בהשוואה לשיעור גבוה במידה ניכרת של חרדיות מבית שהן בוגרות סמינר (61%) והשיעור מתוכן שהמשיכו לקורסים מקצועיים בלבד נמוך (12%).

תרשים ה-3: התפלגות לימודים לא-אקדמיים בקרב בעלות רקע חרדי בנות 25-64 (%)

בסוגריים - ערך בקטגוריה שטעות הדגימה היחסית בה היא בין 0.15 ל-0.3.
 מקור: נתוני סקר החברתי לשנים 2007-2019 למעט שנת 2011, שלא כללה את שאלת ההכשרה המקצועית; והשנים 2013-2016, שבהן לא ניתן לזהות בעלות רקע חרדי. בית ספר על-תיכוני - למדו בבית ספר על-תיכוני שאינו אקדמי (כגון בית ספר לטכנאים והנדסאים, לימודי הוראה, או אחיות).
 הכשרות מקצועיות - למדו בקורסים להכשרה מקצועית (כגון הנהלת חשבונות, תכנות, נגרות).
 אי ההתאמה בין תרשים ה-2 ותרשים ה-3 היא בשל בחירת השנים.

סביר כי קשייהן הכלכליים של היוצאות כצעירות חסרות עורך משפחתי מקשים על יכולתן להשלים את הפערים ולרכוש השכלה: שיעור הנשים היוצאות שמדווחות על תחושת עוני ועל חוסר יכולת לכסות את ההוצאות דומה לשיעורו בקרב הגברים היוצאים, וגבוה בהשוואה ללא-חרדיות (ראו נתונים בפרק ד').

יש לציין כי נתונים אלו נכונים עד שנת 2019 בהתייחסות לקבוצת הגיל הרחבה (בנות 20-64), שכן לאחר שנה זו לא נשאלו המשיבים והמשיבות לסקר החברתי על הכשרות מקצועיות. במקביל, עם השנים היו שינויים באופן הלימודים העל-תיכוניים (ריימן, 2017), כך שיתכן שנתונים אלו אינם משקפים את המצב בקרב בוגרות התיכונים החרדיים בשנים האחרונות.

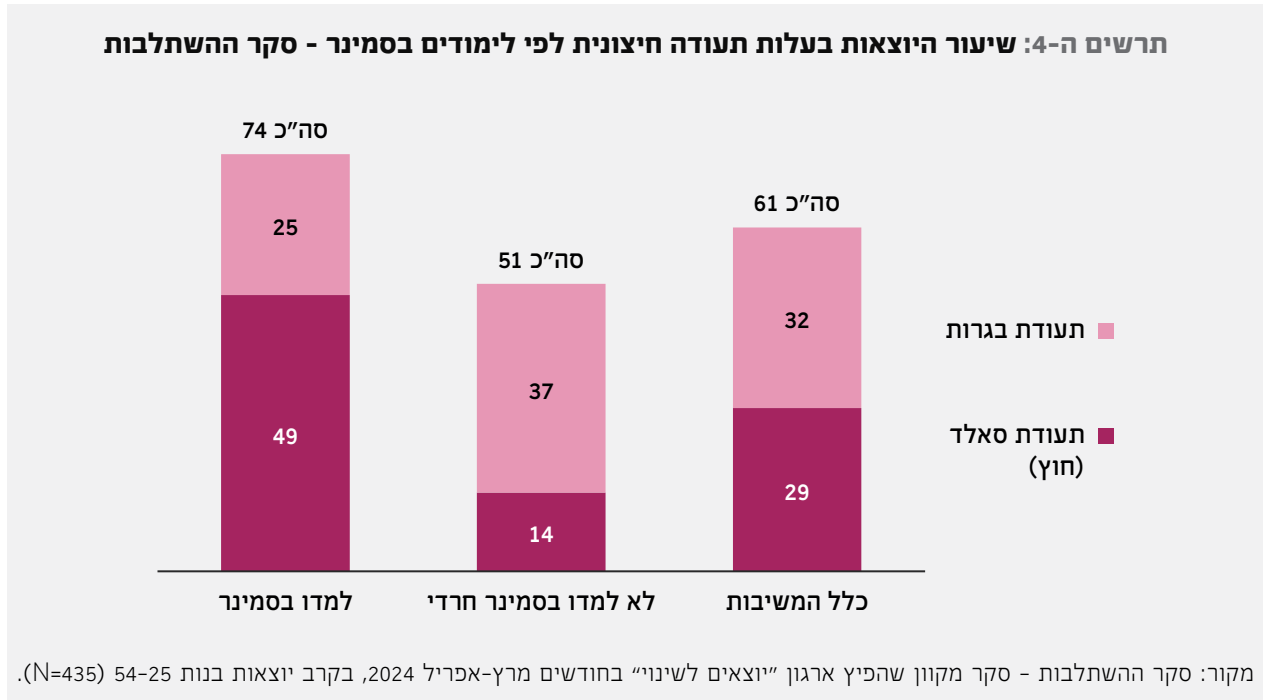
ה-4 הקשר בין המסלול במערכת החינוך החרדית ובין ההשכלה לאחר היציאה

ה-4.1 סוג התעודה בתיכון והמשך הלימודים

כאמור למעלה, שיעור האקדמאיות או בעלות תעודה על-תיכונית בקרב היוצאות נמוך משיעורן בקרב חרדיות מבית ולא-חרדיות (תרשים ה-1). עם זאת, מנתונים אלו לא ניתן להסיק על רמת ההשכלה בעת עזיבת החברה החרדית שכן הם אינם כוללים מידע על שלב היציאה. בנוסף, הם אינם מאפשרים להשיב על השאלה האם נשים מרקע חרדי שלומדות בתיכון שמגיש לבגרות מלאה נוטות פחות להמשיך ללימודים בסמינר.

לעומת נתוני הסקר החברתי, סקר ההשתלבות כלל שאלות על סוג התיכון החרדי שבו למדו המשיבות, לפי התעודה שהוענקה בו. תרשים ה-4 מציג את התפלגות התעודה החיצונית של המשיבות לסקר (תעודת סאלד או בגרות) לפי סטטוס לימודים בסמינר - מהו שיעור היוצאות שלמדו בסמינר ולהן תעודת בגרות או סאלד, בהשוואה לשיעור היוצאות

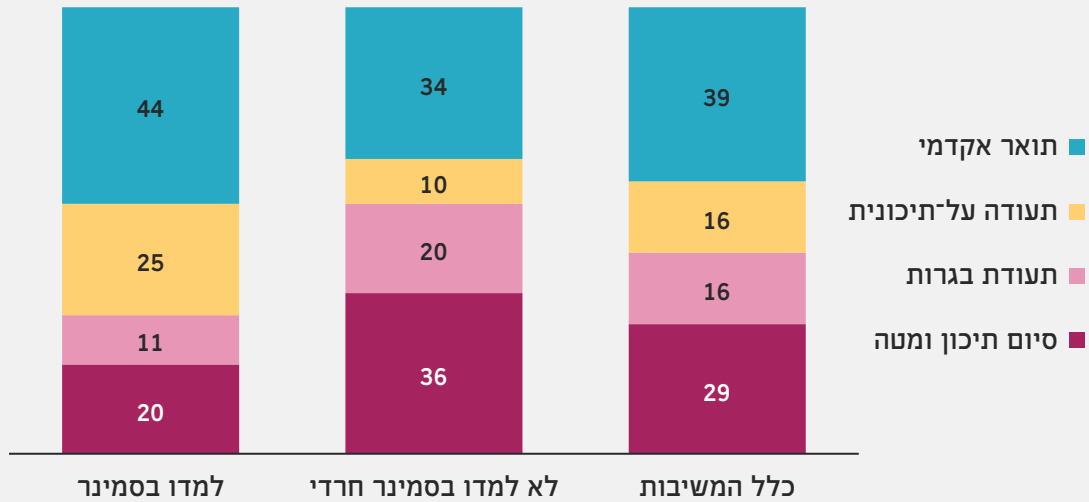
שלא למדו בסמינר ובידיהן תעודת בגרות או סאלד. בקרב המשיבות ניכר כי יש קשר שלילי בין תעודת בגרות ללימודים בסמינר: 37% מהנשים שלא למדו בסמינר הן בעלות תעודת בגרות, לעומת 25% מאלו שלמדו בסמינר.

לפי הוראות המל"ג, תעודת סאלד בשילוב תעודת הוראה או תעודת הנדסאי נחשבת מקבילה לתעודת בגרות כתנאי כניסה ללימודים אקדמיים. כך יוצאות שלמדו בסמינר וסיימו עם תעודה על-תיכונית יכולות להתקבל ללימודים אקדמיים כאילו היו בעלות בגרות מלאה.

ואולם כאמור למעלה, שיעור גבוה מהיוצאות אינן ממשיכות לסמינר ואינן בעלות תעודת בגרות או תעודה על-תיכונית, ולכן לפני הקבלה ללימודים אקדמיים הן נדרשות לבצע השלמות. ניתוח התפלגות התעודה הגבוהה בהשוואה בין משיבות שלמדו בסמינר ומשיבות שלא למדו בסמינר (תרשים ה-5) מלמד כי שיעור בעלות השכלה על-תיכונית מתוך היוצאות שלמדו בסמינר עומד על 69%, ורובן בעלות תואר אקדמי (44% בהשוואה ל-25% על-תיכונית). בקרב מי שלא למדו בסמינר, לעומת זה, שיעור בעלות ההשכלה העל-תיכונית יורד ל-44% בלבד (34% תואר אקדמי בהשוואה ל-10% על-תיכונית).

תרשים ה-5: התפלגות התעודה הגבוהה ביותר לפי לימודים בסמינר (%) - סקר ההשתלבות

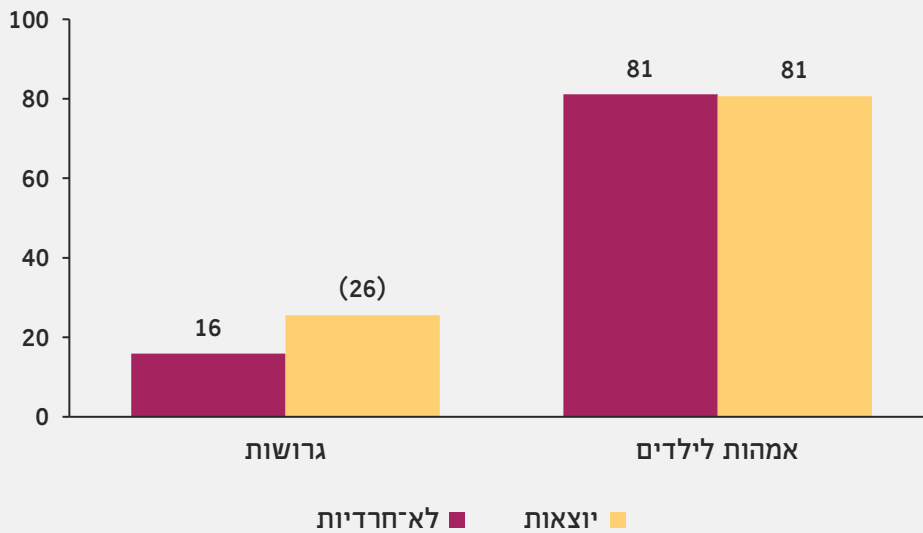
מקור: סקר ההשתלבות - סקר מקוון שהפיץ ארגון "יוצאים לשינוי" בחודשים מרץ-אפריל 2024, בקרב יוצאות בנות 25-54 (N=435).

ה-4.2 הקשר בין שלב העזיבה של החברה החרדית לרכישת השכלה

לפי הורוביץ (2018) רוב היציאה מהחברה החרדית מתרחשת עד גיל 25, נתון שמתאים לנתוני המגמות ביציאה (להרחבה ראו פרק א' בשנתון זה). עם זאת, בחברה החרדית גיל הנשואים של הנשים נמוך ועומד על 20 שנה (גורדון, 2022), כשהוא נוטה להיות גבוה יותר בקרב נשים ליטאיות וספרדיות, ונמוך יותר בקרב נשים חסידיות. מאפיינים אלה עשויים להשפיע על מצבן המשפחתי של היוצאות.

בחינת נתוני המצב המשפחתי של היוצאות בסקר החברתי מעלה ששיעור היוצאות שהן גרושות, אלמנות או פרודות גבוה משיעורן בקרב לא-חרדיות (16%) (תרשים ה-6), ושיעור האימהות לילדים בקרבן זהה (81%). הבדלים אלו בין האוכלוסיות עשויים לנבוע מגיל היציאה ומהשלב בחיים בזמן היציאה, וייתכן שהם משקפים שיעור ניכר של נשים יוצאות שעוזבות את החברה החרדית לאחר שהתחתנו והביאו לעולם ילדים.

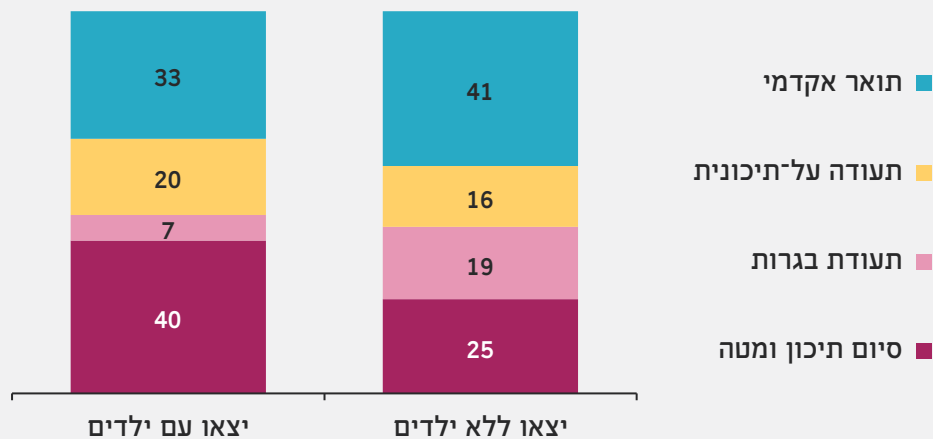
תרשים ה-6: שיעור גרושות ואמהות לילדים בקרב לא־חרדיות כיום - בנות 25-64

בסוגריים - ערך בקטגוריה שטעות הדגימה היחסית בה היא בין 0.15 ל-0.3.
 מקור: נתוני הסקר החברתי 2017 - 2023, נשים בנות 25-64.
 גרושות: כולל גרושות, פרודות ואלמנות.

לפי נתוני סקר ההשתלבות, קיים הבדל בסטטוס ההשכלה של משיבות שיצאו כאימהות עם ילדים לעומת משיבות שיצאו ללא ילדים: 40% מהנשים שיצאו כאימהות עם ילדים הן בעלות תעודה נמוכה מתעודת בגרות, לעומת 25% מהנשים שיצאו ללא ילדים (תרשים ה-7).

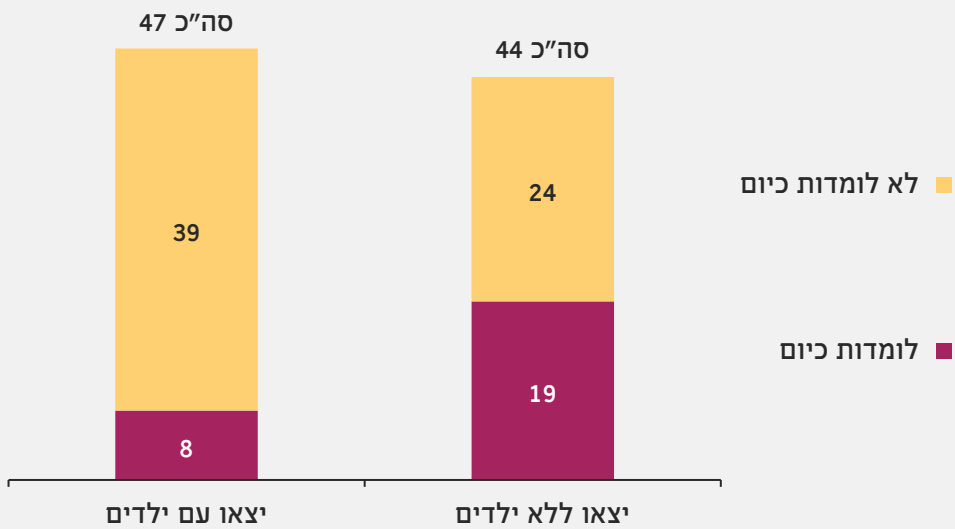
תרשים ה-7: התפלגות התעודה הגבוהה ביותר - לפי סטטוס ילדים בעת היציאה (%)

מקור: סקר ההשתלבות - סקר מקוון שהפיץ ארגון "יוצאים לשינוי" בחודשים מרץ-אפריל 2024, בקרב יוצאות בנות 25-54 (N=384).
 264 נשים יצאו ללא ילדים ו-120 יצאו עם ילדים.

שיעור דומה בשתי הקבוצות - נשים שיצאו כאימהות לילדים ונשים שיצאו ללא - חסרות תואר אקדמי או תעודה על-תיכונית (44%-47%), אך הקבוצות נבדלות בשיעור חסרות התעודות שהן סטודנטיות כיום (תרשים ה-8): 39% מאלו שיצאו כאימהות עם ילדים הן חסרות תעודה ואף לא לומדות כיום, לעומת 24% מקרב אלו שיצאו ללא ילדים (תרשים ה-8). בשל הבדלים אלה 76% מהמשיבות שיצאו ללא ילדים הן סטודנטיות או בעלות תעודות אקדמיות או על-תיכונית, לעומת 61% מהמשיבות שיצאו כאימהות עם ילדים.

תרשים ה-8: סטטוס לימודים כיום - חסרות תעודה אקדמית ועל-תיכונית (%)

מקור: סקר ההשתלבות - סקר מקוון שהפיץ ארגון "יוצאים לשינוי" בחודשים מרץ-אפריל 2024, בקרב יוצאות בנות 25-54 (N=384). 264 נשים יצאו ללא ילדים ו-120 יצאו עם ילדים.

סביר כי נשים שעזבו את החברה החרדית כאימהות לילדים מתמודדות עם כפל עומסים בכל הנוגע בהשלמת השכלה גבוהה: בדומה לנשים שיצאו ללא ילדים, רובן ללא תעודת בגרות, אך בשונה מהן, עליהן לטפל בילדים וגם לכלכל אותם.

ה-5 סיכום ודיון

בקרב הנשים היוצאות שיעור בעלות השכלה על-תיכונית נמוך בהשוואה לנשים חרדיות מבית ולא-חרדיות, אך שרובן לומדות את רוב לימודי הליבה בבית הספר. שיעור נמוך זה נובע ככל הנראה מכך שבדומה לרוב החרדיות, יוצאות רבות עוזבות את מערכת החינוך החרדית ללא תעודת בגרות - שמאפשרת השתלבות בהשכלה גבוהה; אבל בשונה מרוב החרדיות, הן גם ללא תעודה על-תיכונית - שמאפשרת השתלבות בתעסוקה איכותית יותר.

הנשים היוצאות נופלות אפוא בין הכיסאות: חלקן הגדול עוזבות את מערכת החינוך החרדית ללא תעודה שמאפשרת להן לשפר את מצבן הכלכלי, אבל במקרים רבים הן אינן עומדות בקריטריונים לסיוע כלכלי להשלמת לימודים: מבחינת מה"ט, הנשים זכאיות להשתתפות בתוכנית השוברים של מה"ט, המקנה מימון חלקי לשכר הלימוד לתעודות מקצועיות, אך תוכנית זו כוללת הקצאה מוגבלת של שוברים לכלל האוכלוסיות הזכאיות ובשל כך התחרות גבוהה, ושיעור המקבלות בפועל את השוברים נמוך. מלגות מה"ט לעומת זה ניתנות לכלל העומדים בקריטריונים ללא הקצאה, אך הן מיועדות לגברים בוגרי החינוך החרדי בלבד. בנוסף, שיעור הגיוס הנמוך בקרב היוצאות משפיע על זכאותן למלגות שמיועדות לחיילים משוחררים, שדרך גברים יוצאים רבים מממנים את לימודיהם במכינות.

נוסף על הסיוע הכלכלי, קיים מחסור במענים מותאמים מבחינה לימודית: במוסדות האקדמיים רוב המכינות הייחודיות לבוגרי החינוך החרדי מתקיימות בהפרדה מגדרית ושומרות על אופי חרדי, ובחלק ניכר מהמוסדות המכינות מיועדות לגברים בלבד, ומניחות חוסר מוחלט בלימודי ליבה. חסם נוסף עומד בפני נשים שיוצאות לאחר שכבר נישאו וילדו ילדים. נשים אלו מגיעות פעמים רבות מרקע שמרני יותר, ולכן חותנו בגיל צעיר, ומכאן ששיעור חסרות ההשכלה בקרבן גבוה. הן גם נדרשות לכלכל את ילדיהן, ורבות מהן אינן יכולות לפנות את הזמן הנדרש ללימודים על-תיכוניים. סביר גם כי קשייהן הכלכליים של היוצאות כצעירות חסרות עורף משפחתי מקשים על יכולתן להשלים את הפערים ולרכוש השכלה: שיעור הנשים היוצאות שדיווחו על תחושת עוני ועל חוסר יכולת לכסות את ההוצאות דומה לשיעורן בקרב הגברים היוצאים, וגבוה בהשוואה ללא-חרדיות (פרק ד').

כיום גוברת ההבנה כי יש לפתוח תכניות ייעודיות לבוגרי החינוך החרדי בכלל וליוצאים ויוצאות בפרט, שיסייעו בהשלמת פערים וקבלה להשכלה על-תיכונית לגברים ונשים כאחד. המל"ג (2024) המליץ לפתוח מכינות קדם-אקדמיות ייעודיות ליוצאי החברה החרדית, ובקיץ 2024 נפתחה המכינה הראשונה באוניברסיטה העברית. ואולם את התוכניות יש להתאים למאפייני הנשים היוצאות, ולא רק למאפייני הגברים בוגרי החינוך החרדי, מתוך הבנה כי לנשים יוצאות שונות קיימים פערים שונים שמקורם בשונות של התיכונים החרדיים והשלב שבו הן עזבו את מערכת החינוך החרדית. רכיב קריטי בתוכניות כאלה הוא סיוע כלכלי, נוסף על הסיוע הלימודי. השקעה בנשים היוצאות תסייע לצמצום פערי ההשכלה בקבוצה זו ולהשתלבות בתעסוקה איכותית ללא צורך בהתאמות תרבותיות או אחרות.

ה-מקורות

- אלמוקיפיתל, ג'. (2020). **נתונים על השכלה גבוהה ועל הכשרה מקצועית של נשים חרדיות**. ירושלים: מרכז המחקר והמידע של הכנסת.
- אקסלרד, ה', וקלישר, ע' (2023). **תעסוקה איכותית לנשים חרדיות**. הרצליה: אוניברסיטת רייכמן, מכון אהרן למדיניות כלכלית.
- בארט, ע', שפיגל, א', ומלאך, ג' (2020). **אחד מחמישה תלמידים: החינוך החרדי בישראל**. ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה.
- בנק ישראל (2021). **תכנית בנק ישראל להאצת הצמיחה במשק: ארבעה צירי פעולה אסטרטגיים מומלצים לממשלה ומסגרת פיסקאלית למימונם**. ירושלים: בנק ישראל.
- גורדון, ג' (2022). **מגמות דמוגרפיות והשתלבות בתעסוקה: מבט על המגזר החרדי**. ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה.
- גל, ר', מורגנטרן, י', וואלימלך, י' (2017). **מחקר על הפוטנציאל למצוינות בלימודי מתמטיקה ופיזיקה במערכת החינוך החרדית**. מוסד שמואל נאמן למחקר מדיניות לאומית.
- דגן-בוזגלו, נ', סייגלשיפר, ו', סבירסקי, ב', וחסון, י' (2021). **בין אשת חיל לאשת קריירה: תעסוקת נשים חרדיות בישראל**. מרכז אדוה.
- דויטש, צ', שנפלד, מ', ותירוש, א' (2024, 27 ביוני). **חרדים בעבר ובהווה: כלכלה ותעסוקה של בעלי רקע חרדי** [הרצאה בכנס]. הכנס ה-40 של האגודה הישראלית לכלכלה, אוניברסיטת רייכמן, הרצליה.
- הורוביץ, נ' (2018). **יציאה בשאלה: סיכון, סיכוי ומדיניות חברתית**. יוצאים לשינוי.
- ויניגר, א' (2022). **נתונים על נשירת תלמידים בחינוך העל-יסודי**. ירושלים: מרכז המחקר והמידע של הכנסת.
- ויניגר, א' (2024). **אי השתתפות קבוצות תלמידים מסוימות במבחני הערכה סטנדרטים שנערכים בישראל**. מרכז המחקר והמידע של הכנסת.
- כהנר, ל', ומלאך, ג' (2023). **שנתון החברה החרדית בישראל 2023**. ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה.
- מבקר המדינה (2017). **דו"ח שנתי 67: משרד החינוך - הפיקוח הכולל על בתי הספר**. ירושלים: משרד מבקר המדינה פרידמן, ש' (2021). **ישראל והקהילה החרדית: חומות מתגבהות ועתיד מאתגר**. ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה
- צ'רנוביצקי, מ', ופלדמן, ד' (2018). **החצר האחורית של החינוך בישראל: מערכת החינוך החרדית**. עיר ואם, קרן ברל כצנלסון ושותפות לעתיד ישראל.
- רגב, א', ומילצקי, י' (2024). **דו"ח מצב החברה החרדית 2023**. ירושלים: המכון החרדי למחקרי מדיניות.
- ריימן, ל' (2017). **שינויים ותמורות בהכשרת מורות בחינוך החרדי: יחסי גומלין בין המדיניות לבין "השדה" במבט היסטורי ועכשווי**. חקר החברה החרדית, 4, עמ' 1-27.
- שהינו קסלר, ש' (דצמבר, 2024). **יסודות החינוך החרדי: עקרונות, מאפיינים, אנומליות**. ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה.